



ƏHDİ BAĞDADİNİN «GÜLŞƏNİ-ŞÜƏRA»SININ ELMİ-TƏNQİDİ MƏTNİ

Vüsale MUSALI*

ÖZET

Ahdi Bağdadi'nin Gülşen-i Şuara adlı eseri Azerbaycan Türkçesinde yazılmış ilk şairler tezkiresi olduğu gibi Azerbaycan edebiyatı tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Tezkire h.971/1563 yılında tamamlanmıştır. Ahdi bu tarihte yazdığı tezkiresini üç ravzaya ayırmıştır. H.1001/1592 senesinde tezkireci eserini yeniden gözden geçirerek eserine bir ravza daha ilave etmiştir. Ahdi tezkiresi M. Bayırı, İ. Hikmet, Ö. F. Akün, H. Araslı, A. Musabeyli, V. Feyzullayeva vd. araştırmacılar tarafından çalışılmıştır. Türk edebiyatı tarihi için değerli kaynaklardan sayılan Gülşen-i Şuara'nın 17 nüsha esasında ilmi-tenkidi metni Dr. Süleyman Solmaz tarafından hazırlanmış ve 2005 yılında yayımlanmıştır. Kitapta önce Ahdi'nin hayatı, sanatı ve edebî kişiliği değerlendirilmiş, Gülşen-i Şuara'nın dili ve üslubu, kaynakları hakkında bilgi verilmiş, daha sonra nüsha tavsifleri yer almıştır. Tezkirenin tenkitli metni 17 nüsha esasında hazırlanmıştır ve 381 şairin biyografisini kapsamaktadır. Çalışmamızda Ahdi Bağdadi'nin Gülşen-i Şuara'sı tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahdi, Bağdadi, Gülşen-i Şuara, tezkire, tenkit, metin.

THE SCIENTIFIC-CRITICAL TEXT OF AHDI BAGHDADI'S TADHKIRA NAMED GULSHANI-SHUARA

ABSTRACT

Ahdi Baghdadi's "Gulshani-shuara" is the first tadhkira of poets in Azeri Turkish. The primary variant of "Gulshani-shuara" consisted of a "mukaddima" (introduction), three "rawdha" (garden), a khatima (conclusion) and was completed in A.H. 971 / A.D. 1563-1564. But in A.H. 1001 / A.D. 1592-1593 Ahdi added the fourth "rawdha" to his tadhkira. "Gulshani-shuara" was investigated by M.H.Bayiri, I.Hikmat, A.Musabeyli, O.F.Akun, J.S.Robinson, V.Feyzullayeva and others. Turkish scholar Suleyman Solmaz prepared a detailed scientific research on Ahdi Baghdadi and compiled the excellent scientific-critical text of "Gulshani-shuara". His work was published by Ataturk Kultural Centre in 2005. In this book S.Solmaz at first gives valuable information about Ahdi's life, personality and activity, analyzes the specific characteristics of "Gulshani-shuara". Then he presented the scientific-critical text of Ahdi's tadhkira. This text based on 17 manuscripts and included 381 poets. 147 persons of these poets mentioned only in "Gulshani-shuara".

Key Words: Ahdi, Baghdadi, Gulshani-shuara, tadhkira, critical, text.

* Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi Kütüphanecilik Enformasyon Fak. El-mek: tezkiresinas@yahoo.com

XVI əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Əhdi Bağdadi Azərbaycan türkcəsində qələmə aldığı «Gülşəni-şüəra» təzkirəsi ilə məşhurlaşmışdır. Təzkirə XVI əsrdə Bağdad ədəbi mühitinin yetişdirdiyi azərbaycanlı şair və alimləri - Şəmsi, Hüsni, Rindi, Zöhdi, Muradi, Hüzni, Fəzli, Elmi, Kəlayi, Zaeyi və başqalarının həyat və yaradıcılığı haqqında ilkin məlumatlar verdiyi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Türk təzkirəçilik tarixini araşdırdıqda məlum olur ki, Azərbaycan dilində ilk şüəra təzkirəsini Əhdi Bağdadi yazmışdır. İraqın türkman əhalisi tarixən Azərbaycan xalqının tərkib hissəsi olmuşdur. Görkəmli türk alimi M.F.Köprülü İraqın türkdilli əhalisini soykök, dil, adət-ənənə və ədəbiyyat baxımından Azərbaycan mədəniyyəti regionuna daxil etmişdir (Xıdırov 1993: 6). Əhdi haqqında ilkin məlumatları Aşıq Çələbi, Kınalızadə, Bəyani, Riyazi təzkirələrindən alırıq.

Tarixçi Mustafa Ali «Künhül-əxbar»ında Əhdinin azərbaycanlı olduğunu xüsusi vurğulayır: «...hətta bir zaman əcəmiliyini bilmədi. Əcəmiliyi halında şüəra-yi Rum təzkirəsini yazmağa meyilləndi» (İsen 1994: 319).

Osmanlı ölkəsində Ağqoyunlu və Səfəvi dövlətləri tərkibinə daxil olan Azərbaycan, İran və s. ərazilər «Əcəm» adı altında ümumiləşdirildiyindən, Azərbaycandan gedən şairlər bir çox hallarda Osmanlı təzkirələrində «əcəmli» kimi təqdim olunurdular.

«Gülşəni-şüəra» təzkirəsində atası Şəmsi Bağdadi, qardaşları və yaxın qohumları haqqında verdiyi məlumatlar ailənin şəxsiyyəti və nüfuzunu təsdiq edir (Robinson 2006: 198). Bağdadda mədrəsədə təhsil aldıqdan sonra h. 960/1552-ci ildə Xosrov adlı bir dostu ilə Rum elinə səyahətə çıxmış, İstanbulda olmuş, görkəmli şəxsiyyətlərlə yaxından tanış olmuş, şeir məclislərində iştirak etmişdir. Ədəbiyyat aləminin tanınmış simaları ilə yaxın münasibət yaradan Əhdi orada keçirilən ədəbi məclislərin daimi iştirakçısı olmuşdur. Onun ədəbi məclislərdə tanış olduğu şairlərin adlarına təzkirəsində də rast gəlmək olur. Mənbələr Əhdinin h.971/1564-cü ildə Bağdada qayıtdığını yazırlar.

Təzkirələrdən əlavə, Ruhi Bağdadi «Divan»ında da Əhdi xatırlanmışdır. Mehmet Halit Bayırı Əhdi Bağdadi ilə bağlı dərc etdirdiyi məqaləsində yazır: «Ahdi hakkında zamanının telakki-sini anlamak için hemşehrîsi ve muasırı Ruhi divanına muracaat etmek lazım gelir» (Bayırı 1933: 266). Məqalədə Ruhi divanında Əhdiyə həsr olunmuş misralar verilir. Daha sonra H.Bayırı Ruhi divanındakı bu beytlərin zamanında Əhdiyə verilən qiyməti əks etdirdiyini göstərir: «Bütün bunlar Ruhinin və dolayısılə zamanının Ahdi hakkındakı düşüncələrinə tercəman olan hülasalar olmaq itibarilə ehemmiyyətə göz önündə bulundurulmağa şayandır» (Bayırı 1933: 267).

Əhdinin həyatı haqqında Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına ilk məlumatı İsmayıl Hikmət verir: «Hicri X əsrin yetişdirdiyi klassik türk şairlərindən biri də Əhdidir. Əhdi uzun müddət səyahətdə olmuş, Türkiyədə yaşamış olmasına rəğmən ləhcə etibarilə Azərbaycana mənsubdur» (İsmayıl 1924: 158).

Osmanlı ölkəsini gəzən və dövrün bir çox məşhur şairlərini yaxından tanımaq və əsərlərini görmək imkanı verən ədəbi və elmi mühitlə arası kəsilməz təmas, Əhdinin bu uzun səfərinin sonunda tamamladığı təzkirəsi üçün məlumat mənbəyi olmuşdur. Azərbaycan türkcəsində ilk təzkirə olan «Gülşəni-şüəra» təzkirəçinin müasirlərini əhatə etdiyinə görə, Əhdiyə qədər yazılmış təzkirələrdən xüsusilə fərqlənir. Əhdi demək olar ki, hazır olan təzkirəsini ona göstərdiyi köməyə və qayğıya görə təşəkkür üçün şahzadə Səlimə təqdim etmişdir. Kınalızadə Həsən Çələbidən başlayaraq Əhdidən bəhs edən digər təzkirəçilər «Gülşəni-şüəra»nın Bağdadda yazıldığını bildirirlər.

Əhdi təzkirəsini h.971/1563-64-cü ildə tamamlamışdır. Əhdi bu tarixdə yazdığı təzkirəsini üç rövzəyə ayırmışdır. Sonralar müəllif əsəri yenidən gözədən keçirərək h.1001-ci ilə qədər yetişmiş

şairlər haqqında topladığı məlumatları əlavə edərək, təzkirəsinə bir rövzə də artırmışdır. Beləliklə, «Gülşəni-şüəra»nın ilk variantı müqəddimə, üç rövzə və bir xatimədən ibarətdir. Təzkirənin tam nüsxəsi isə dörd rövzədir. İlk variantda təzkirədə Qanuni dövrü şairlərindən bəhs olunmuşdursa, əlavələr zamanı əsərdə II Səlim və III Murad dövrü şairləri də xatırlanmışdır.

Təzkirənin birinci rövzəsində Qanuni Sultan Süleyman, şahzadə Sultan Səlim və digər şahzadələr, ikinci rövzədə dövrünün tanınmış dövlət xadimləri, üçüncü rövzədə üləma və müdərrişlər, sancaq bəyləri və əyalət dəftərdarları, dördüncü rövzədə isə əlifba sırası ilə müasiri olan şairlər haqqında məlumat və əsərlərindən nümunələr verilmişdir.

«Gülşəni-şüəra»nın müqəddiməsində Qanuni Sultan Süleyman və şahzadə Sultan Səlim tərif edilmiş, «Səbəb-i nəzm-i kitab» başlığı altında Türkiyə səfərini, İstanbulun elm adamları və şairləri ilə tanışlığını, Bağdada qayıtmasını təsvir etmişdir. Təzkirəçi «Səbəb-i təlif-i kitab» sərlövhəsi altında təzkirənin yazılma səbəbini izah edir. Əhdi əsərində yeri gəldikcə təzkirəsinin qaynaqları haqqında da bilgi verməkdədir. Azərbaycan türkcəsində ilk təzkirə hesab olunan «Gülşəni-şüəra»dan Lətif təzkirəsində bəhs olunmayan 272 şairin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat almaq mümkündür. Başqa təzkirələrdə bəhs olunmayan və yalnız «Gülşəni-şüəra»da rast gələ biləcəyimiz şairlərin sayı 147 nəfərdir.

C.S.Robinson ədəbiyyatın bu janrında özünü sınamış iki sələfi və çoxsaylı xələflərindən fərqli olaraq Əhdinin onu bu işə sövq edən adi səbəblərin adını çəkmədiyini yazır və əlavə edir: «Əhdinin sətrəlti fikirlərini oxuyarkən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, «Gülşəni-şüəra» təzkirəsinin tərtibi, çox ehtimal ki, müəllifin Anadolu və İstanbul camaatına minnətdarlıq rəmzi olaraq Osmanlı ədəbiyyatı tarixinə şəxsi töhfəsini vermək arzusundan doğmuşdur. Ehtimal ki, təzkirə yazmaqda o, iki məqsəd güdmüşdür: Rum xalqına öz təşəkkürünü bildirmək və Bağdad əhlini məlumatlandırmaq» (Robinson 2006: 176-177).

Ö.F.Akün Əhdi təzkirəsinin çox qiymətli əsər olduğunu xüsusi vurğulayır: «Künhül-ahbarın Əhdiyi küçümseyen o bilgili və təhkiki küvvətli mağrur müellifi Ali gibi bir şahsiyyət bile, bazı hal tercümelerinde ondaki bilgilere yeni hiçbir şey katamayarak aynı muhteva ile onu nakil ve tekrarlamak mecburiyyetinde kalmıştır» (Akün 1988: 512).

Təzkirənin Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti Şərq bölməsində T-16 şifrəsi altında saxlanılan əlyazma h.1217/1802-ci ildə Abdulla ibn İbrahim Üsküdarı tərəfindən köçürülmüşdür. Həmi 290 vərəqdır. Əlyazmanın fotosurəti Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə olunur.

«Gülşəni-şüəra»nın tədqiq tarixinə gəlincə Stüart Robinson «İran və İslam» Jurnalında Əhdi Bağdadi təzkirəsi haqqında məqalə dərc etdirmişdir (Robinson 1971). Prof. A.Musayeva isə «Bağdadda yaranan Azərbaycan ədəbiyyatı»nı araşdırarkən «Gülşəni-şüəra»ya müraciət etmiş və Bağdad ədəbi mühitinin yetişdirdiyi azərbaycanlılar haqqında məlumatı məhz bu mənbəyə istinadən vermişdir (Musabəyli 2005; Musayeva 1997). C.Musayevin «Maarifçi» qəzetində Əhdi təzkirəsindən bəhs edən «İraqda yaranmış Azərbaycan təzkirəsinin əlyazması» adlı məqalə dərc olunmuşdur (Musayev 1997).

Azərbaycan dilində qələmə alınmış ilk təzkirə hesab olunan Əhdinin «Gülşəni-şüəra»sı AMEA Ədəbiyyat institutunun əməkdaşı filol.e.n. Vəciyə Feyzullayeva tərəfindən Leninqrad Şərqşünaslıq İnstitutunda saxlanılan nüsxə əsasında nəşrə hazırlanmışdır. Ancaq təzkirə hələ işıq üzü görməmişdir. Bundan əlavə tədqiqatçının Əhdi Bağdadi və təzkirəsi haqqında bir məqaləsi də dərc olunmuşdur (Feyzullayeva 2000: 198).

Əsərin Türkiyə ədəbiyyatşünaslığının da tədqiqat obyekti olmuşdur. Prof. H.Mazıoğlu Ankara Universiteti Dil və Tarix Coğrafiya fakültəsi İsmayıl Saib Səncər əlyazmaları arasında

mühafizə olunan bir əlyazmada Əhdinin 33 qəzəlinin olduğunu müəyyənləşdirmiş və «Gülşəni-şüəra»dakı qəzəlləri ilə birlikdə məqalə şəklində çap etdirmişdir (Mazıoğlu 1979). Digər Türkiyəli tədqiqatçı Z.Gülərin Əhdinin H.Mazıoğlu tərəfindən nəşr olunan şeirlərindən başqa, iki qəsidə və bir qəzəli ilə Sadıqi təzkirəsindəki üç fasca beytini əhatə edən məqaləsi vardır. Məqalədə Əhdi Bağdadının bibliografiyası da verilmişdir (Güler 1994: 107-117).

S.C.Robinsonun “Əhdi və onun şairlər təkirəsi” T.Bağırzadə və F.Hüseynov tərəfindən ingilis dilindən rusçaya tərcümə edilmişdir (Robinson 2006). Məqalənin əvvəlinə qısa tanıtım məqaləsi yazan Ə.Bağırov Əhdi təzkirəsinin indiyə kimi çap olunmamasını qeyd edir (Robinson 2006). Halbuki, Əhdi təzkirəsinin elmi-tənqidi mətni 2005-ci ildə S.Solmaz tərəfindən hazırlanaraq nəşr olunmuşdur.

Türk ədəbiyyatı üçün qiymətli mənbə olan «Gülşəni-şüəra» təzkirəsinin 17 nüsxə əsasında elmi-tənqidi mətni dos. Süleyman Solmaz tərəfindən hazırlanmış və 2005-ci ildə Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tərəfindən nəfis şəkildə çap olunmuşdur (Ahdi 2005)). Təzkirənin tərtib tərzini müəllif tərəfindən dəyişdirildiyindən, çox saylı əlavələr edildiyindən əsərin elmi tənqidi mətninə ehtiyac yaranmışdır. Çünki hər tərtibdə dəyişdirmələr, əlavələr və ixtisarlara rast gəlmək mümkündür. Bu səbəbdən elmi-tənqidi mətnə ehtiyac var idi. Bu səbəblə də S.Solmaz əsərin elmi-tənqidi mətnini hazırlamışdır.

Araşdırma ön söz, giriş və üç bölümdən ibarətdir. Giriş iki paragrafa ayrılmışdır. Birinci paragrafda Əhdinin həyatı haqqında ilkin mənbələr əsasında geniş məlumat verilir. Buradan Əhdinin h.960/1552-ci ildə Xosrov adlı dostu ilə Ruma gəlməsi, İstanbulda məşhur şairlərlə görüşməsi haqqında məlumatı əldə edirik. S.Solmaz Ədirnə, Bursa, Dimetoka şəhərlərinin Əhdinin həyatında böyük yeri olduğu vurğulayır. Bu şəhərlərdə Əhdi Əmri, Məcdi kimi şairlərlə birlikdə olmuş və təzkirəsi üçün məlumat toplamışdır. «Gülşəni-şüəra»da Ədirnə ilə bağlı mənzum bir mədhiyyə də yer almışdır (Ahdi 2005: 4).

S.Solmaz Əhdinin Bağdada qayıtdıqdan sonra otuz il yaşadığını yazır.

İkinci paragrafda təzkirəçinin ədəbi şəxsiyyəti və şairliyinə diqqət yetirilmişdir. S.Solmaz Əhdinin Anadoluya gələndən sonra Anadolu türkcəsini öyrəndiyini və bu türkcədə şeir yazacaq qədər irəli getdiyini yazır. Tədqiqatçı təzkirəyə əsasən Əhdinin farsca da şeir yazdığını göstərir. Belə ki, Əhdi Nişani bəy, Səhabi-yi əcəm, Tərzi, Füzuli, Muradi-yi əcəm kimi şairlərin farsca şeirlərinə elə bu dildə də nəzirələr yazmışdır. Bunlardan əlavə təzkirənin müqəddimə və xatiməsində də farsca şeirlərə rast gəlmək mümkündür. S.Solmaz Əhdinin şeirlərində əruz qüsuru olmadığını, danışq dilindən şeirə keçirdiyi atalar sözləri və deyimlərin şeirinə canlılıq gətirdiyini xüsusi vurğulayır. Divan ədəbiyyatı ənənəsinə sadıq qalan Əhdi, Osmanlı türkcəsini ən gözəl şəkildə şeirdə istifadə etmişdir. Burada Əhdinin şeirlərinə nəzirə yazdığı şairlərin adları sadalanır: Nişani bəy, Əbdülqəni əfəndi, Pir Məhəmməd (Əzmi) əfəndi, Baqi, Nihani, Gərmə bəy, Fikri bəy, Kəşfi bəy, Əmri, Ümidi, Behişt, Sani bəy, Harimi bəy, Rəfi çələbi, Zinəti, Sayi çələbi, Səhabi, Sami, Şövqi çələbi, Tərzi, Təriqi, Arif çələbi, Aşıq çələbi, ədirnəli İzari, Füzuli, Kəlam, Ləmi, Məcdi, Mühiti əfəndi, Misali, Muradi, üsküplü Valehi və istanbullu Vahi.

Kitabın I fəslə üç paragrafdan ibarətdir. Birinci paragrafda Əhdiyə qədərki türk təzkirəçilik ənənəsinə nəzər salınmış, Əlişir Nəvai, Səhi bəy, Lətfi təzkirələri haqqında məlumat verilmişdir. İkinci paragraf «Gülşəni-şüəra»da dil və üslub» adlanır. Burada təzkirənin dil və üslubu təhlil olunur. Belə ki, S.Solmaz əsərin müqəddimə və xatiməsi çətin bir dillə qələmə alındığını yazır. Təzkirənin ilk üç bölməsində də sultan, şahzadə, bəylərbəyi, dəftərdar şairlərdən də bəhs olunarkən ərəb-fars ibarətləri ilə dolu ağır bir dildən istifadə olunmuşdur. Dördüncü bölmənin dili sadədir. Təzkirənin dilini təhlil edən S.Solmaz yazır: «Dil yer yer ağırlaşmakta, ikili, üçlü terkipler çox kullanılmaktadır. Birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde kullanılan dilin belli bir standartı yoktur. Bu

bölmələrdə dilin istifadəsi biçimini şairin sosial statusu belirləməkdir» (Ahdi 2005: 16). Təzkiyədə bəzən danışq dilindən götürülmüş ifadələr də, rast gəlmək mümkündür. Bunlar xüsusilə şairlər haqqında nəql olunan hekayə, rəvayət və lətifələrdə açıq şəkildə görünür.

Üçüncü paraqraf «Gülşəni-şüəra»nın qaynaqları» adlanır. Burada tədqiqatçı təzkiyənin qaynaqlarını təhlil edir. S.Solmaz «Gülşəni-şüəra»nın qaynaqlarını üç qismə ayırır: Əhdinin görüşdüyü şairlər, vəsfini etdiyi şairlər və Əhdi ilə məktublaşan şairlər (Ahdi 2005: 25). Belə ki, təzkiyəçi bəzi şairlərlə söhbət etdiyini, onların əsərlərini öyrəndiyini, bəzilərinə isə aralarında «hüquq-i sabiqə» olduğunu qeyd etmişdir. Bir qism şairlər haqqında isə «əvsafın quş itdigümüz şüəradandır» şəklində ümumi açıqlama vermişdir. Əhdi bəzi şairlərlə məktublaşdığını, bəzilərinin yaxınlarından məlumat aldığını, bəziləri ilə isə dost olduğunu söyləyir. Təzkiyəçi Piri paşa (Adana)*, Təmərrüd Əli paşa (Sivas), Pərviz Əfəndi, Süruri Əfəndi, Riyazi Əfəndi (Dimetoka, Ədirnə və İstanbul), Əmiri Çələbi (Ədirnə və Bağdad), Əmani, Behişt (İstanbul), Cüdayi, Həmdiyi Bursəvi (Bağdad), Hatəmi bəy (Ədirnə və İstanbul), Sami, Ruhi Çələbi (Bağdad), Rəfi Çələbi, Tüfeyli (Bağdad), Tərzi (Bağdad), Təriqi (Bağdad), İzari Çələbi (Ədirnə və İstanbul), Adni (Bağdad), Arifi, Fani (Bağdad), Lütfi-yi Əcəm (Bağdad), Məcdi (İstanbul və Bursa), Məhvi (İstanbul və Bursa), Növi Çələbi (Ədirnə və İstanbul), Valehi Çələbi (Ədirnə və İstanbul), Vüsali Çələbi (Ədirnə və İstanbul) ilə görüşmüşdür (Ahdi 2005: 25). Əhdi Əhməd paşa və Muradi Bağdadlı ilə məktublaşmışdır. Şübhəsiz ki, «Gülşəni-şüəra»nın qaynaqları bu qədər deyildir. Təbii ki, Əhdi özündən əvvəl yazılmış təzkiyələri də görmüşdür. O, təzkiyəsində Lətifidən bəhs edərkən «Lətfi təzkiyəsi»ni gördüyünü, fəqət bu əsəri bəyənmədiyini yazır: «Kastamonıdan əhl-i qələmdən üslub-i inşa kəndü rəyi ilə bi-misl-ü bi-həmta olduğün muqəddəmə təzkirəyi-şüəra yazmışdır. Lakin pəsənd-i zürəfa və məqbul-i füzəla olmamışdır. Zira ki, çox yerdə təəssüb itmişdir (Ahdi 2005: 28).

Kitabın II fəslində təzkiyənin əlyazma nüsxələri haqqında məlumat verilmiş və elmi-paleoqrafik təsviri yer almışdır. S.Solmaz təzkiyənin on ikisi Türkiyədə, yeddisi digər ölkələrdə olmaqla on doqquz nüsxəsini üzə çıxarmışdır. Tədqiqatçı elmi-tənqidi mətni hazırlayan zaman bunlardan yalnız Rusiya, İngiltərə və Misir nüsxələrini əldə edə bilmədiyini xüsusi vurğulayır. Təzkiyənin üç rövzəli nüsxələri aşağıdakılardır:

1. İstanbul Universiteti Kitabxanası, İbnül-Əmin kitabları 3111(Ü 1)
2. İstanbul Universiteti Kitabxanası TY 9598 (Ü 2)
3. Süleymaniyyə Kitabxanası, Halət Əfəndi 107 (S)
4. Topqapı Sarayı Muzeyi Kitabxanası, Xəzinə 1303 (T)
5. Ankara Genel Kitablığı, Adnan Ötükən 47 (AÖ)
6. İzmir Milli Kitabxanası 1154 (İ)
7. Paris Milli Kitabxanası Turc.518 (P)
8. Berlin Kitabxanası Ms.or.oct 3449 (BE)
9. Bayəzid Dövlət kitabxanası 10266 (B)
10. Vyana Kitabxanası 379 (W)
11. Yuqoslaviya Kitabxanası (Y)
12. Bursa İl Halk Kütüphanesi(BR)

* Ящдинин шаирляря щансы шящярдя эюрщдццц мютяризя ичярисиндя верилмишдир.

S.Solmaz əsərin üç rövzəli nüsxələrinin sayının on üç olduğunu yazır. Əslində isə bu rəqəm on ikidir. Çünki Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti Şərq bölməsində T-16 şifrəsi ilə mühafizə olunan nüsxə dörd rövzəlidir. Tədqiqatçı bu nüsxəni əldə etmədiyi üçün əlyazmanın üç rövzədən ibarət olduğunu yazmışdır.

Təzkirənin dörd rövzədən ibarət olan nüsxələri:

1. Fateh Millət kitabxanası, Əli Əmiri 774 (F)
2. İstanbul Universiteti kitabxanası, Ty. 2604 (Ü)
3. Ağah Sırrı Levend nüsxəsi, Türk Dil Kurumu kitabxanası, B-55(A)
4. İstanbul Divan Ədəbiyyatı Muzeyi 669 (D)
5. London Britaniya Muzeyi Add. 7876 (L)
6. Misir Qahirə Milli Kitabxanası M. 108 (M)

Tədqiqatçı təzkirənin üç və dörd rövzəli nüsxələrini qarşılaşdırmış və müəyyən nəticələrə gəlmişdir. Belə ki, üç rövzəli nüsxələr arasında şair sayı baxımından böyük fərqlər vardır. Ən çox şairi əhatə edən Bayəzid (Dövlət kitabxanası 10266) nüsxəsi olub 313 şair haqqında məlumat verir. Vyana nüsxəsində isə şair sayı azdır. Burada cəmi 254 şair xatırlanmışdır. Bayəzid nüsxəsinə ən yaxın nüsxə Süleymaniyə nüsxəsi olub 293 şairi əhatə edir. Üç rövzəli nüsxələr-dən dörd nüsxəliyə ən yaxın nüsxələr Bayəzid, İstanbul Universiteti Kitabxanası TY 9598 və Yuqoslaviya nüsxəsidir.

Dörd rövzəli nüsxələrin sayı üç rövzəliyə nisbətən azdır və bunların əksəriyyəti XX əsrdə köçürülmüşdür. Fateh nüsxəsinin köçürülmə tarixi məlumdur və İstanbul Universiteti kitabxanası, Ty. 2604 şifrəli əlyazmaya nisbətən tamdır.

Araşdırmalar nəticəsində S.Solmaz belə qənaətə gəlir ki, təzkirənin üç redaksiyası var. Dörd rövzəli nüsxələr üçüncü, Bayəzid və Süleymaniyə nüsxələri ikinci, Berlin və Vyana nüsxələri isə ilk redaksiyaya aiddir.

Tədqiqatçı təzkirənin dördüncü rövzəsinə əlavə olunan şairlərin adlarını da üzə çıxarmışdır.

Kitabın üçüncü fəslində təzkirənin elmi tənqidi mətni yer almışdır. Elmi-tənqidi mətn Fateh Milli Kitabxanası, Əli Əmiri 774 şifrəli əlyazması əsasında hazırlanmışdır. Yardımcı nüsxə kimi İstanbul Universiteti TY. 2604 şifrəli əlyazmadan istifadə olunmuşdur.

Müxtəlif variantlarda davamlı şəkildə əsərə edilən əlavələr üzündən təzkirənin bir-birindən fərqlənən nüsxələri meydana çıxmışdır. Təzkirə üzərində S.Solmazın apardığı araşdırma nəticəsində əsərdəki şairlərin sayı 381-ə çatmışdır. Əlavələr əsərin bəzi yerlərində əlifba prinsipinin pozulmasına da səbəb olmuşdur.

Türk alimi S.Solmaz Əhdi təzkirəsinin önəmini içərisindəki başqa qaynaqlarda yer almayan şairlərin təyin etdiyini vurğulayır və yazır: «Çoğunluğu devletin doğu kesimindən olan, digər tezkirələrin hiç birinde yer almayan 147 şair bunun en bariz delilidir. İrak mihver olmak üzere bugünkü İran ve Azerbaycan, hatta Buharayı da içine alan, Suriye ve Mısır kadar uzanan bir bölgede yetişmiş bir çok şair ilk defa Ahdi ile edebiyat dünyamızdaki yerini almıştır» (Ahdi 2005: VIII).

«Gülşəni-şüəra» Ətiqi (Şamaxı), Hali (Şirvan), Həmdəmi (Təbriz), Gərimi bəy (Bağdad) kimi adları digər mənbələrdə xatırlanmayan şairlərin həyat və yaradıcılığı haqqında ilkin məlumatlar verdiyi üçün çox əhəmiyyətlidir. Sonda deyə bilərik ki, «Gülşəni-şüəra»nın elmi-tənqidi mətni ədəbiyyatşünaslarımız üçün dəyərli töhfə olacaqdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

ƏDƏBİYYAT

- Ahdi ve Gülşen-i şuarası (İnceleme-metin), (Haz.: Süleyman Solmaz), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2005.
- AKÜN Ömer Faruk, "Ahdi", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 1, İstanbul, 1988, s. 512.
- BAYIRI Mehmet Halit, "Bağdatlı Ahdi", Azərbaycan Yurt bilgisi dergisi, 1933 haziran, Yıl 2, S: 18, s. 264-267.
- BEYANİ, Tezkiretüş-şuara, (Haz.: İbrahim Kutluk), TDK Yay., Ankara 1997.
- ROBINSON Ceyms Stüart, "Əhdi Bağdadinin «Gülşəni-şüəra» təzkirəsi", Çev.: T.Bağırzadə, F.Hüseynov, «Şərq» tərcümə toplusu, S: 3 (2006), s. 173-182.
- GÜLER Zülfikar, "Ahdi ve Gülşen-i şuara bibliografiyası ve yayımlanmamış şiirleri" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 6, S: 1-2, s. 107-119.
- İSMAYIL Hikmət, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. C.1. Bakı 1924.
- FEYZULLAYEVA Vəcihə, "Əhdi Bağdadi və onun «Gülşəni-şüəra» təzkirəsi", Ədəbiyyat məcmuəsi, 2000, s.198-205.
- FEYZULLAZADƏ Vəcihə, "Əhdi Bağdadinin şeir yaradıcılığı (şairin nəzirələri)", Filologiya məsələləri, 2003, S. 1, s. 14-20.
- XIDIROV Cavanşir, İraq türkmənləri, Azərnəşr, Bakı 1993.
- İSEN Mustafa, Mustafa Ali, Künhül-ahbarın tezkire kısmı, (Haz.: Mustafa İsen), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994.
- İSEN Mustafa, Tezkiredən biyografiyə, Kapı, İstanbul 2010.
- KILIÇ Filiz, Aşık Çelebi Meşairüş-şuara, 3 c., İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010.
- KINALIZADE Hasan Çelebi, Tezkiretüş-şuara, (Haz.: İbrahim Kutluk), C.I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1978-1989.
- MAZIOĞLU Hasibe, "Ahdi Bağdadi ve şiirleri" Türk dili araştırmaları Yıllığı Belleten, 1978-1979, s. 95-150.
- MUSALI Vüsəle, "Gülşen-i şuaraya göre İstanbulun edebi muhiti", YOM (Türk dünyası medeniyet dergisi), Bakı-İstanbul, noyabr, 2008, s.104-116.
- MUSALI Vüsəle, "Ahdi Bağdadi tezkire'sinde İstanbul ve İstanbullu şairler", I Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul sempozyumu bildirileri, 3-5 Nisan 2008, Beykent Üniversitesi, İstanbul 2009, s. 809 – 822.
- MUSABƏYLİ Azadə, Ruhi Bağdadi: mühiti, həyatı, poetikası və Divanı (əlyazma qaynaqları əsasında), Nurlan, Bakı, 2005, s.102.
- MUSAYEVA Azadə və MUSAYEV Cavid, Bağdadda yaranan Azərbaycan ədəbiyyatı, Azərnəşr, Bakı 1997.
- MUSAYEVA Azadə, Əlyazma kitabı və XV-XVI əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı: problemlər, araştırmalar, Nurlan, Bakı 2002.
- MUSAYEV Cavid, İraqda yaranmış Azərbaycan təzkirəsinin əlyazması, "Maarifçi", 24 sentyabr 1997.

RİYAZİ, Riyazüş-şüəra, Nurosmaniyə Kitabxanası, 3724.

ROBINSON James Steward, "Ahdi and His Biographies of Poets" Iran and Islam, Edinburgh, 1971.

SOLMAZ Süleyman, „Gülşen-i Şuarada yeni tertipler ve bu tertiplerin şair biyografisine kazandırdıkları" Prof. Dr. Mustafa İsen adına Uluslararası Klassik Türk edebiyatında Biyografi sempozyumu, Proqram ve bildiri özetleri,. 6-8 mayıs 2010, Nevşehir Ünivüesitesi, 2010, s. 37-38.

ROBINSON Stüyart Djon, "Axdı i eqo bioqrafiya poetov" Çev.: T. Baqirzade, F.Quseynov, "Elm", 29 aprel 2006.